

sterker is; dat wil zeggen, naar mate de macht der individuen (en daarmee hun recht) vollediger is overgedragen aan de soeverein. Verdeelde soevereiniteit, factiestrijd, zijn niet bevorderlijk voor een sterke staat. De macht van de staat is echter niet een macht uit hoofde van een contract, want omdat ieders recht zover strekt als zijn macht, is het ieders recht een contract te verbreken wanneer hij daartoe de macht heeft. De soeverein dient derhalve voortdurend zijn heerschappij te bevestigen. Dit kan door het inboezemen van vrees. Veel effectiever is het evenwel de onderdanen uit vrije wil tot gehoorzaamheid te brengen. Kortom, legitieme heerschappij is de basis van een effectieve staat. Nogmaals, niet omdat het moreel zo mooi is, maar omdat het zo effectief en efficiënt is.

Morele overwegingen doen hun intrede pas, als het er om gaat de beste staatsvorm aan te wijzen. Hier is Spinoza nog steeds relativist. Wat het beste is, hangt mede af van de omstandigheden, maar het normatieve beginsel is: de staat als instrument van de vrijheid.

In een appendix geeft Den Uyl tenslotte een interessante beschouwing over de verhouding van Hobbes tot Spinoza. Onder verwijzing naar het moderne Hobbes-debat lokaliseert hij het voornaamste verschil tussen beide zeventiende-eeuwers in hun verschillende appreciatie van het onderscheid tussen descriptie en prescriptie. Hobbes' theorie is van meet af aan normatief geladen. Het natuurrecht is voor hem een stelsel van voorschriften. Daaraan dankt Hobbes, zo meent Den Uyl, ook de grote aandacht in onze tijd. Ook wij worstelen met de verwevenheid van descriptie en prescriptie.

De historicus zal vooral echter willen weten wat kennis van het politieke werk van Spinoza bijdraagt aan het inzicht in de zeventiende eeuw. De reconstructie van Den Uyl is een onafhankelijk bewijs van de stelling dat Spinoza vooral moet worden gezien als een exponent van de republikeinse traditie. Zijn basisinzichten in het politieke proces zijn veeleer Machiavellistisch dan Hobbesiaans. De verwantschap met De la Court is voor de oplettende lezer ook evident. Daarnaast valt evenwel te bedenken dat er ook verschillen zijn - soevereiniteit, vooruitgangsgedachte - verschillen die voor historische plaatsbepaling van Spinoza van belang zijn.

H.W. Blom

R. Buyck, *De magistraat van Eeklo. Bijdrage tot de sociaal-economische geschiedenis van de 18de eeuw* (Historische uitgaven LXIII; Brussel: Gemeentekrediet van België, 1982, 383 blz., BF750,—).

De opzet van deze studie was nagaan in hoeverre er een correlatie was tussen de uitoefening van het schepenampt en een al dan niet economisch sterke positie. Een diepgaande analyse van de economische situatie van de schepenen vormt dan ook de hoofdmoot van het werk (deel II), naast de sociale status (deel III) en de eventuele machtsconcentratie (deel IV). Een eerste deel bevat het politiek, sociaal en economisch kader en de evolutie van het schepenampt te Eeklo, een stad die getypeerd kan worden als een beperkte stedelijke kern levend van en voor een agrarisch achterland.

De economische positie van de schepenen, ingedeeld in schepenen-landbouwers en schepenen-niet landbouwers, waarbij de laatsten nog eens in homogene beroepsgroepen zijn onderscheiden, wordt vergeleken met die van de volledige beroepsgroep waartoe ze behoorden en met de totale bevolking, hetzij landelijk, hetzij stedelijk. Om dit laatste te kunnen realiseren heeft de auteur tienjaarlijkse doorsneden van de bevolking gemaakt, terwijl de hoofdbronnen voor de economische positie de jaarlijkse belastinglijsten en de staten van goed waren. Voor de stedelijke schepenen zijn achtereenvolgens de be-

roepstaxatie, de getaxeerde gronden en de evolutie van het onroerend bezit in ogenschouwen genomen. Voor de landbouwers-schepenen zijn bovendien nog bestudeerd: de verhouding tussen gebruikers van eigen gronden en van pachtgrond, wie hun eventuele landeigenaars waren en de evolutie van hun onroerend bezit.

Het grondig onderzoek van de staten van goed bracht de auteur tot een nieuwe definitie en een methodologische uiteenzetting over het gebruik van die bron, wat leidde tot een model van globalisatietabel van de verschillende posten, die dan ook toegepast werd. Terloops plaatst hij een kritische noot bij de betekenis van de indeling in sociale klassen op basis van de belastingkohieren.

Bij het onderzoek van de schepenen vanuit sociaal standpunt, waarbij het niet de bedoeling was de sociale stratificatie van de ganse bevolking te onderzoeken maar wel de studie van bepaalde statussymbolen, worden als indicatoren van het toenmalig sociaal aanzien bestudeerd: de huwelijkspartner, de huurwaarde en de lokalisatie van het woonhuis van de stedelijke schepenen, het voorkomen van juwelen in de staten van goed, het gebruik van predikaten als 'Sieur, dheer, d'Eersaeme', de aanwezigheid van een huwelijkscontract, de klasse van de begrafenisdienst. Het gebruik van predikaten bleek een revelerende factor in verband met de sociale status. En sociaal aanzien werd in sterke mate bepaald door de uitoefening van een administratief, gerechtelijk of politiek ambt.

Om de machtsverhoudingen in de magistratuur te bestuderen gaat de auteur de verhouding landelijke/stedelijke schepenen na en vergelijkt deze met de procentuele verhouding van de belastingplichtige bevolking van Eeklo-binnen en Eeklo-buiten. Hij stelt een oververtegenwoordiging vast van de landelijke schepenen in de eerste helft van de eeuw, alsook een nauwe correlatie tussen de economische positie van een bepaalde beroepsgroep en hun aandeel in de magistratuur. De aanwezigheid van schepenen-niet landbouwers was sterk conjunctuur gebonden. Zo nam de machtsconcentratie van lijnwaadhandelaars en graanhandelaars na het eerste kwart van de achttiende eeuw parallel met de daling van de pachtsom van de lijnwaad en van de graanprijs af. Ook een sociaal aspect kon meespelen, zoals het behoren tot de intellectuele bovenlaag, wat gold voor sommige chirurgijns en geneesheren. Door een minutieus onderzoek van de schepenzittingen op basis van steekproefjaren, namelijk het tellen van het aantal zittingen, de aanwezigheidsquote van de schepenen, de ambtsduur en de plaats in de magistratuur (telkens per beroepsgroep) probeert de auteur een idee te krijgen van de reële machtsuitoefening. In dit verband worden natuurlijk ook de familiale bindingen nagegaan.

Het hoofdbesluit van de auteur, namelijk dat het de economisch sterksten waren die het tot schepenen brachten en dit zowel onder de landbouwers als onder de stedelijken, zal geen verwondering wekken. Belangrijker zijn echter bijkomende vaststellingen waarvan we nog vermelden: het deel uitmaken van de magistratuur door uitbaters van kleine bedrijven maar alleen in perioden van politieke onlusten, het verdrongen worden van de uitbaters van middelgrote bedrijven door de grote na het eerste kwart van de achttiende eeuw, de beleggingsvormen en -perioden, de mogelijke grote invloed van de grootgrondbezitters (kerkelijke en liefdadigheidsinstellingen van buiten de stad) via hun pachters, de economisch sterkere positie van de landbouwers die pachter waren van een groot bedrijf dan de landbouwers eigenaar van een middelgroot bedrijf, enz. Heel belangrijk is ons inziens de methodologie van de auteur, waardoor hij er in slaagt naast zijn onderwerp nog een beeld te geven van de algemene economische toestand van de ganse bevolking. Dit maakt zijn werk tot een model.

Een kleine aanmerking: het Rijke Gasthuis, de middeleeuwse Gentse stedelijke leprozerie, was ondertussen abdij geworden en kan dus als een geestelijke instelling beschouwd

worden. Dit is echter niet het geval met het Brugse Sint-Janshospitaal en ook niet met de Gentse Armenscholen beheerd door de stedelijke Armenkamer. Deze laatste rechtzetting versterkt trouwens de vaststelling van de auteur in verband met de lagere prachtprijzen die gevraagd werden door grote geestelijke instellingen.

G. Maréchal

C. Huisman, *Neerlands Israël. Het natiebeseef der traditioneel-gereformeerden in de achttiende eeuw* (Dordrecht: J.P. van den Tol, 1983, 180 blz., f39,50, ISBN 90 6389 1237).

Velen die de rechtzinnige en strenge achttiende-eeuwse predikant Barueth en de plooibare fysicotheoloog Martinet, schijnbaar vertegenwoordigers van twee verschillende werelden, in één adem genoemd zien, zullen daar van opkijken. Bij nader inzien blijkt deze reactie echter op een bedrieglijk vooroordeel te berusten. Huisman toont overtuigend aan dat zij heel wat met elkaar gemeen hadden. Ook wordt duidelijk dat de achttiende eeuw niet louter bestond uit zielige achterhoedegevechten tegen een onweerstaanbare nieuwe tijdgeest.

Huisman houdt zich bezig met een aantal godgeleerden die naar zijn smaak enkele gemeenschappelijke trekken vertoonden. Zij kenden de eerste plaats toe aan de bijbelse openbaring. Ook kwamen ze in verzet tegen het buitenlandse deïsme. Aan de andere kant hadden zij begrip voor de fysicotheologie en koesterden zij bepaalde verlichte opvattingen. Hun voornaamste kenmerk was wel hun visie op Neerlands Israël. Zij droegen het reeds oudere beseef uit, dat dit Israël op grond van Gods verkiezing tot stand was gekomen als een calvinistische republiek, geregeerd door richters en oudsten, dat wil zeggen stadhouders en regenten, en gezegend met een blijvende verbondsrelatie tot God.

Groenhuis heeft in zijn bekende proefschrift over *De predikanten* deze denkbeelden binnen het zeventiende-eeuwse sociale kader beschouwd. Huisman echter gaat uitgebreid in op de inhoud en de politieke implicaties van dit natiebeseef. Hij doet dit aan de hand van citaten uit gedrukte Nederlandstalige werken, veelal gelegenheidspredikaties. De auteur schetst hoe een parallel werd getrokken tussen de joodse samenleving in oudtestamentische tijden en het staatkundig verband van de Republiek. Uitvloeisels van deze visie waren de goedkeuring van de institutionele status-quo en een goed ontwikkeld gevoel van eigenwaarde in de relaties tot het buitenland. Aan de Unie van Utrecht werd grote betekenis toegekend als symbool van eenheid. Tevens aanvaardde men het publieke karakter van de gereformeerde kerk van harte. Voor zichzelf zagen de predikanten de rol van profeten weggelegd. Het was hun taak Gods daden in herinnering te roepen en de weg naar de toekomst te wijzen. Het eerste leidde mede tot een eigen historiografie, het tweede gaf onder andere aanleiding tot kritiek op gezagsdragers als persoon, of op het volk als partner in het verbond.

Huisman toont aan, dat het Israëlmodel - als ik het zo even noemen mag - in de achttiende eeuw nog steeds op ruime schaal via de drukpers werd uitgedragen. Jammer is het echter dat hij er niet in slaagt de traditioneel-gereformeerden scherp af te bakenen van anderen. Ook geeft hij niet aan welke plaats deze groep op het kerkelijke en het politieke erf inneemt. Hier wreekt zich onder andere, dat hij zich vrijwel geheel heeft beperkt tot gedrukte bronnen. Nu iets naders over de opzet en de aanpak van het onderzoek.

De schrijver deelt de achttiende-eeuwse godgeleerden in drie grote groepen in. De eerste wordt gevormd door de docenten aan de universiteiten, de tweede door de piëtistische predikanten en de derde door de traditioneel-gereformeerden. Bij de eerste twee groepen acht